מסורת הש״ס

א) ס״א רבא : ב) נ״א איש יודע ציד : ג) מגילה יג: פ״ש : ד) מהגאון ר׳ חייקי נ״א לה מקמאי : ה) [בפרקי דר״א פרק ל״ז ובב״ר פ׳ ויצא] :

והיה ביום הנחילו את בניו וגו׳ · כוליה קרא יתירא הוא דהא כתיב בתריה כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים וגו׳ : **ריבתה נחלה** · שלא יטול פי שנים בכל הנכסים אלא דאיכא שנים וג׳ אחים מלבדו : **ואומר** · לקמן מפרש מאי ואומר הכי קראי בדברי הימים כתיבי : **ולא להתיחש על הבכורה** · לא שיקרא בכור ניתנה לו בכורה, דלעולם ראובן קרי בכור ישראל, אלא ליטול שני חלקים כבכור כדכתיב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראשית מח) : **בכורה לדורות** · לו משפט הבכורה (דברים כא) : **מה בכורה האמורה ליוסף פי שנים כאחד** כדלקמן : **שכם אחד על אחיך** · תורה אור

תיומה היתה עם בנימין · ובעלמא) אמרינן תיומה היתה עם כל השבטים : היתה

חלקו עם אחד וחלקו עם חמשה מה חלקו עם אחד פי שנים כאחד אף חלקו עם חמשה פי שנים כאחד או כלך לדרך זו חלקו עם אחד וחלקו עם ה׳ מה חלקו עם אחד פי שנים בכל הנכסים אף חלקו עם ה׳ פי שנים בכל הנכסים? ת״ל °והיה ביום הנחילו את בניו התורה ריבתה נחלה אצל אחין הא אין עליך לדון כלשון האחרון אלא כלשון הראשון ואומר °ובני ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל ולא להתיחש לבכורה ואומר °כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף: נאמרה בכורה ליוסף ונאמרה בכורה לדורות מה בכורה האמורה ליוסף פי שנים כאחד אף בכורה האמורה לדורות פי שנים כאחד ואומר °ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי וכי בחרבו ובקשתו לקח והלא כבר נאמר °כי לא בקשתי אבטח וחרבי לא תושיעני אלא חרבי זו תפלה קשתי זו בקשה: מאי ואומר? וכי תימא האי לכדר׳ יוחנן בן ברוקא הוא דאתא ת״ש ובני ראובן בכור ישראל וכי תימא בכורה מבכורתו לא גמרינן ת״ש והבכורה ליוסף וכי תימא יוסף גופיה ממאי דפי שנים כאחד הוה תא שמע ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך א״ל רב פפא לאביי אימא דיקלא בעלמא? א״ל עליך אמר קרא °אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי: בעא מיניה ר׳ חלבו מרבי שמואל בר נחמני מה ראה יעקב שנטל בכורה מראובן ונתנה ליוסף, מה ראה? ובחללו יצועי אביו כתיב! אלא מה ראה שנתנה ליוסף? אמשול לך משל למה הדבר דומה, לבעל הבית שגדל יתום בתוך ביתו, לימים העשיר אותו יתום ואמר אהניהו לבעל הבית מנכסי. א״ל ואי לאו דחטא ראובן לא מהני ליה ליוסף ולא מדעם? אלא ר׳ יונתן רבך לא כך אמר: ראויה היתה בכורה לצאת מרחל דכתיב °אלה תולדות יעקב יוסף אלא שקדמתה לאה ברחמים, ומתוך צניעות שהיתה בה ברחל החזירה הקב״ה לה. מאי קדמתה לאה ברחמים? דכתיב °ועיני לאה רכות מאי רכות? אילימא רכות ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב דכתיב °מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה בגנות צדיקים דבר הכתוב? אלא א״ר אלעזר שמתנותיה ארוכות. רב אמר לעולם רכות ממש ולא גנאי הוא לה אלא שבח הוא לה שהיתה שומעת על פרשת דרכים בני אדם שהיו אומרים שני בנים יש לה לרבקה שתי בנות יש לו ללבן, גדולה לגדול וקטנה לקטן, והיתה יושבת על פרשת דרכים ומשאלת גדול מה מעשיו? איש רע הוא מלסטם בריות. קטן מה מעשיו? °איש תם יושב אוהלים. והיתה בוכה עד שנשרו ריסי עיניה והיינו דכתיב °וירא ה׳ כי שנואה לאה. מאי שנואה? אילימא שנואה ממש אפשר בגנות בהמה טמאה לא דבר הכתוב בגנות צדיקים דבר הכתוב! אלא ראה הקב״ה ששנואין מעשה עשו בפניה °ויפתח את רחמה. ומאי צניעות היתה בה ברחל? דכתיב °ויגד יעקב לרחל כי אחי אביה הוא וכי בן רבקה הוא והלא בן אחות אביה הוא, אלא אמר לה מינסבת לי? אמרה ליה אין, מיהו אבא רמאה הוא ולא יכלת ליה. אמר לה מאי רמאותיה? אמרה ליה אית לי אחתא דקשישא מינאי ולא מנסבא לי מקמה. אמר לה אחיו אני ברמאות. [א״ל] ומי שרי להו לצדיקי לסגויי ברמאותא? א״ל אין °עם נבר תתבר ועם עקש תתפל. מסר לה סימנין, כי קא מעיילי לה ללאה סברה השתא מיכספא אחתאי, מסרתינהו ניהלה. והיינו דכתיב °ויהי בבקר והנה היא לאה. מכלל דעד השתא לאו לאה היא? אלא מתוך סימנים שמסר לה יעקב לרחל ומסרתה ללאה לא הוה ידע לה עד ההיא שעתא. בעא מיניה אבא חליפא קרויא מר׳ חייא בר אבא בכללן אתה מוצא שבעים בפרטן אתה מוצא שבעים חסר אחד? אמר ליה תאומה היתה עם דינה דכתיב °ואת דינה בתו. אלא מעתה תאומה היתה עם בנימין דכתיב ואת

שני חלקים כנגד שני אחין כדלקמן : **זו תפלה** · שהתפלל יעקב על בניו ושזכה לקנות הבכורה מעשו בתפלתו: **ת״ש ובני ראובן בכור ישראל** · וכתיב בהאי קרא ניתנה בכורתו וילפינן בבנין אב בכורה מבכורתו דהכי דדברי תורה מדברי קבלה לא ילפינן גלויי מילתא בעלמא הוא דלא הוינו יודעין מהו חלק בכורה ושמעי׳ מהתם דפי שנים כאחד כדאמרי׳ נמי בעלמא (מו״ק דף ה׳) דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו עד שבא יחזקאל ופירש וכל בן נכר וגו׳ לא יבא אל מקדשי וגו׳ ואמרינן עד דאתא יחזקאל מאן אמרה אלא גמרא הוו גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא והוא הדין לבכורה : **אימא דיקלא** · קרקע מועט הוסיף לו יעקב ליוסף בשביל בכורה וה״ה דהוה מצי למיפרך פי שנים בכל הנכסים אלא משום דהא קא חזינן דלא הואי להו נחלה כולי האי דהא קאווחי בני יוסף : **כראובן ושמעון** · כנגד שני שבטים וכדאמרן לשבטים איתפלג דהיינו פי שנים כאחד והאי דלא קאמר בברייתא ואומר כראובן ושמעון יהיו לי היינו משום דמילתא דפשיטא ליה לתנא יותר מדאי דהאי שכם אחד על אחיך אההוא קרא קאי דכתיב לעיל מיניה כראובן ושמעון יהיו לי ופירושא דההוא קרא הוא הלכך לא חש להזכיר דזיל קרי בי רב הוא : **לבעל הבית** · יוסף : **יתום** · יעקב דכתיב ויכלכל את אביו וגו׳ (בראשית מז) : **לסוף העשיר** · יעקב שבאה לידו בכורת ראובן על ידי שחילל יצועי אביו והיה יכול ליתנה לכל מי שירצה : **ואי לאו דחטא ראובן לא הוה מהני ליה ליוסף** · בתמיה כלומר מה נתן יעקב ליוסף שהרי מחלק שאר אחין הוסיף לו אבל משלו לא נתן לו כלום דמשלו הוה לו להגהותו ולא משל אחרים אלא ובאי משלו נתן, לו הן ממונו הן ברכות שבירכו (א) מכולן כגון ברכה שבירכו לאפרים ומנשה וידגו לרוב וגו׳ שאין עין רעה שולטת בהן וכגון מאל אביך ויעזרך וגו׳ תהיין לראש יוסף וגו׳ הלכך מה שנתן בכורת ראובן ליוסף טעם אחר יש בדבר : **אלא ר׳ יונתן רבך לא כך אמר** · כדאמרי׳ בכל דוכתא א״ר שמואל בר נחמני א״ר יונתן : **לצאת מרחל** · שתלד רחל את יוסף קודם שתלד לאה את ראובן דליהוי יוסף ראשית אונו דיעקב : **שקדמתה לאה ברחמים** · בתפלה לקמיה מפרש : **צניעות דרחל** · לקמיה מפרש : **רכות ממש** · עיניה נוטפות דמעה : **אפשר** · לומר כן : והלא בגנות בהמה טמאה לא רצה הכתוב לדבר אלא עקם שמונה אותיות דכתיב אשר איננה טהורה דאיכא י״ג אותיות והוה מצי למיכתב הטמאה דליכא אלא ה׳ אותיות : **בגנותן של צדיקים דבר הכתוב** · בתמיה : **אלא אמר רבי אלעזר כו׳** · אליבא דר׳ אלעזר לא אשכחן שקדמתה לאה ברחמים אלא אליבא דרב : **ארוכות** · גדולות בכהונה ולויה (ב) דלוי יצא ממנה שממנו כהנים ולוים ומלכות מיהודה : **ויפתח את רחמה** · היינו שזכתה לבכורה : **מסר לה** · יעקב סימנין לרחל שתאמר לו בלילה בשכבה : **בעא מיניה אבא חליפא קרויא מר׳ חייא כו׳** · משום דאיירי לעיל בבעיא דקראי דיעקב ובניו נקט נמי להך בעיא הכא : **בכללן** · של ישראל כשבאו למצרים אתה מוצא כתוב כל הנפש (הבאה ליעקב) מצרימה שבעים ובפרטן כשהוא מונה אותן אחד אחד לנוטלה בפרשה אי אתה מוצא אלא ששים ותשע עם יוסף ושני בניו וכדכתיב בהדיא כל נפש ששים ושש ומבני לאה חסר דכתיב בכלל דידה שלשים וג׳ ובפרטם אי אתה מוצא אלא ל״ב : **תיומה** · שנולדו ללאה שתי בנות בכרס אחד : ואת

[נ״ל לבית יעקב הבאה]

רבינו גרשום

משום דחלקו עם אחד) מן האחין דכי היכי דאי הוה חלק בין ה׳ אחין פי שנים כאחד או כלך לדרך זו וכו׳ דחלקו עם אחד היינו פי שנים בכל הנכסים השתא איכא למימר הכי דנוטל פי שנים כאחד ואיכא למימר דנוטל פי שנים בכל הנכסים משום הכי אצטריך למימר והיה ביום הנחילו את בניו דמצי למימר בקרא לחוד לא יוכל לבכר את בן האהובה וגו׳ כי את הבכור יכיר וגו׳ למה לי דכתב והיה ביום הנחילו את בניו וגו׳. אלא התורה ריבתה נחלה אצל האחין כלומר דרוב הנחלה תהא אצל האחין ואי הוי שקיל בכור פי שנים בכל הנכסים נמצא רוב הנחלה אצל בכור השתא דאיכא למימר הכי ואיכא למימר הכי אין עליך לדון כלשון האחרון אלא כלשון הראשון דפי שנים כאחד בעינן : ולא להתייחש לבכורה. דאי דליהוי בכור ממש דהא לא אפשר אלא כדי ליתן לו פי שנים : ולנגיד ממנו והבכורה ליוסף נאמר בכורה ליוסף. דכתב ניתנה בכורת ליוסף : ונאמר בכורה לדורות. ולו משפט הבכורה : מה בכורה ליוסף פי שנים כאחד. דארץ ישראל לי״ב חלקים נתחלקה וכתיב אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי היינו חלק בכורה אלמא פי שנים כאחד נקט יוסף ולא בכל הנכסים: מאי ואומר. דקאמר לעיל ואומר ובני ראובן בכור ישראל והא כבר דרשי׳ שפיר מוהיה ביום הנהילו דנוטל פי שנים כאחד. וכי תימא משום הכי אצטריך האי דאי לא הוה כתב ביום הנחילו את בניו לדרשא אחרינא הוא דאתא כדר׳ יוחנן בן ברוקא דאמר לקמן מאי טעמא דר׳ יוחנן בן ברוקא דאמר קרא והיה ביום הנהילו את בניו התורה נתנה רשות לאב להנחיל לכל מי שירצה ומשום הכי איצטריך למימר ובני ראובן בכור ישראל נאמר בכורה ליוסף וכו׳ וכי תימא בכורה מבכורתו לא ילפינן דבכורה לחוד ובכורתו לחוד · ת״ש והבכורה ליוסף דילפי׳ בכורה מבכורה וכי תימא יוסף כו׳ · ת״ש אמר ליה רב פפא לאביי ממאי מצית למימר דפי שנים כאחד יהיב ליה אימא דיקלא בעלמא יהיב ליה טפי מאחיו ולא פי שנים · אמר ליה עלך נאמר קרא כראובן ושמעון יהיו לי דנוטלין ב׳ חלקים כראובן ושמעון : אמר אהנה לבעל הבית מנכסי. הכי נמי עשה יעקב ליוסף לפי שיוסף גידל את יעקב אבינו ובניו בארץ מצרים כדכתי׳ ויכלכל יוסף את אחיו וגו׳ ולבסוף כשהעשיר יעקב שחילק נכסיו ובירך את בניו ההנהו ליוסף שנתן לו חלק הבכורה : אמר ליה ר׳ חלבו לר׳ שמואל בר נחמני ר׳ יונתן רבך לא אמר כן : ארוכות. בכהונה לעולם דכתיב ברית כהונת עולם. והכי נמי לויה. וארוכות במלכות בית דוד לו ולזרעו עד עולם: ריסי עיניה׳ שערות עפעפיה: בכללן. של ישראל כשנכנסו במצרים כתיב כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרים שבעים : ובפרטן . שמחשב כל אחד בפני עצמו אתה מוצא שבעים חסר אחד : אמר ליה שבעים שלמין הן ותאומה היתה עם דינה דכתיב ואת דינה בתו . לרבות תאומתה : אלא מעתה תאומה היתה עם בנימין דכתיב ואת

א) נ״ל חלקו עם אחד מן האחין ה״נ דאם הוא חולק בין ה׳ אחין וכו׳ .

הגהות הב״ח

(א) רשב״ם ד״ה ואי לאו וכו׳ שבירכו יותר מכולן: (ב) ד״ה ארוכות וכו׳ ולויה ומלכות דלוי :

דברים כא:טז

והיה ביום הנחילו את בניו את אשר יהיה לו לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור

פסחים ג.